

1. Бібіков С.М. Епоха мезоліту. // Історія Української РСР у 8-ми т.- К.,1977. -Т.1, кн.1- С.46; 2. Станкевич М.С. Художнє деревообробництво і плетіння . // Історія Української РСР у 8-ми т.-К., 1977. - Т.1, кн.1- С.191-198; 3. Так само.- С.24-28; 4.Гончаров В.Н. Художні ремесла // Історія Української РСР.- К., 1996.- Т.1.-С. 357-392; 5. Дацун Г. Плетіння з рослинних матеріалів в Україні. - №5.-С.184; 6.Стамеров К.К. Нариси з історії костюма. - К., 1978.- С.172; 7. Селівачов М.Р. Українське народне лозоплетіння. - К», 1978.- С.41-46; 8. Шмагало Р. Художньо - промисловий та образотворчий напрямки мистецької освіти Галичини кінця ХІХ- початку ХХ століття: Панорамний огляд явищ // Вісник Львівської Академії Мистецтв. - Львів, 1999.-С.193; 9. Собрание узаконений и распоряжений Робоче-крестьянского правительства Украины. Харьков. -1921.- №11. с.365-366; 10. Изделия из лозы Полонского завода хозтоваров: Буклет.- К.,1983 -С.7.

Н.В.Жмуд

ФОРМУЛА "КУЛЬТУРНИЙ - ЕТНІЧНИЙ - НАЦІОНАЛЬНИЙ ГЕРОЙ" ЯК ОДИН З МЕХАНІЗМІВ СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ

Національна система виховання повинна відповідати реально функціонуючій у суспільстві системі цінностей з незначним випередженням на близьку перспективу. Можна твердити, що це і є правильне вирішення проблеми мети виховання.

Головною філософською категорією сучасного виховання є виховний ідеал, який у загальному його трактуванні означає першообраз, взірць досконалості, кінцеву, вершинну мету людських устремлінь. Це найвища мета, до якої прагнуть люди, і яка керує їхньою діяльністю. Звідси - під виховним ідеалом розуміють еталон взірцевої особистості, що служить головним орієнтиром у вихованні молодого покоління¹.

Педагогічна система кожного народу, кожної нації має свій тип досконалої людини. Наприклад, у народів Кавказу - витязь, джигіт; в англійців - джентльмен; у росіян - добрий молодець; у японців - самурай. Це наочно переконує, що виховний ідеал належить до категорії національної, бо "основи виховання і мета його, а значить, і головний його напрям, різні в кожного народу і визначаються народним характером"².

Український національний виховний ідеал репрезентований українською народною педагогікою. Він знайшов своє відображення і втілення в українській мові, фольклорі, національних звичаях, традиціях, родинному побуті, святах, обрядах, настановах і правилах громадської поведінки, символах, народних чеснотах і нормах християнської моралі, різних видах мистецтв, у ремеслах і промислах нашого народу й передається від старших поколінь до молодших, які його доповнюють та удосконалюють.

Одним з уособлень виховного ідеалу українського народу є герой, людина, що втілює основні типові риси певного часу чи епохи³. Для розуміння механізмів створення ідеалів і виникнення цінностей у молодій людини спробуємо дослідити семантику та ієрархію понять "культурний герой", "національний герой", "етнічний герой".

Культурний герой - продукт міфічної епохи, "міфічний персонаж, який добуває або вперше створює для людей різноманітні предмети культури (вогонь, культурні рослини, знаряддя ремесел, мистецтво, вводить в певну соціальну організацію, шлюбні правила, магічні закони, ритуали і свята)"⁴. Дуже часто у синкретичній свідомості культурний герой виступає одночасно і в ролі деміурга, і в ролі першопредка, як правило, тотемного.

Національний герой, за звичай, ототожнюється з цілком реальною історичною особою, що мала специфічну харизму, і тим залишила глибокий слід в історичній пам'яті народу і професійній культурі. Національний герой - носій національної ідеї. Під національною ідеєю найчастіше мають на увазі державну ідею - ідею повної реалізації потенцій нації в державній формі її існування⁵.

Під поняттям "етнічного героя" розуміється не конкретний міфічний персонаж, і не конкретну історичну особу, а певний "збірний образ" народного героя, стереотип героя, у першу чергу, народної, а не елітарної культури.

Кожна епоха породжує свого героя, відповідно до нових історичних умов, однак

досить легко прослідкувати трансформацію культурного героя в етнічного, а його, в свою чергу, в національного на прикладі такої риси як геройство. В українській традиції міфологічні стереотипи культурного героя збереглися в казках, легендах, переказах та інших жанрах народної творчості.

Важливою ознакою архаїчного героя - українського стереотипу культурного героя, - є те, що він воїн. Головна передумова його геройства - обов'язкова перемога у бою. Наприклад: "...як вдарить Кирило по Змієві третій раз: шипить Змій від болю та злості, але бачить, що ніяк йому багатиря не перемогти. Хотів він Кирила навпіл перекусити, але зуби в смолі зав'язли, не витягти. Повалився Змій на землю..."⁵.

Перемога у бою створює ґрунт для культивування майбутнього образу лицаря. Як інтегрована і високошляхетна система якостей, лицарство притаманне нашому народові із сивої давнини. Найдревнішим пластом його духовності є давньоукраїнська міфологія, в якій відображено першопочатки етнічної філософії, ідеології, світогляду, характеру далеких предків. Аналіз давньоукраїнської міфології показує, що лицарські за своєю суттю і змістом якості особистості діставати в наших предків найвищу громадську оцінку.

Основи лицарської поведінки закладені в давньоукраїнській міфології в образах богів. Наприклад, Сварог, найдавніший бог Неба, передає світло своєму синові Дажбогу (Сонце) і вчить людей користуватися вогнем - джерелом тепла, світла. Одним з найголовніших персонажів міфів був Білобог - головний бог добра. Він боровся з підступним Чорнобогом, перемагав його злі, темні, ворожі сили, приборкував їх, а то й знищував. Численні приклади з міфології свідчать про те, що наші предки схвалювати не байдужість, не вичікувальну позицію, коли творилося зло, а сміливу, наступальну і бойову⁹. За часів Київської Русі уособленням образу лицаря стають реальні історичні особи: Святослав Хоробрий, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Данило Галицький та ін.

В українській народній педагогіці, починаючи з XV ст., ідеал довершеної людини репрезентується образом українського козака, який надалі знайшов своє продовження й розвиток в образах українського січового стрільця, воїна УПА, представника соціальних рухів, метою яких була самостійна українська держава.

Козака можна вважати першим українським стереотипом специфічно етнічного героя, що сформувався за рахунок таких джерел, як архаїчні стереотипи етнічного (культурного) героя, християнський ідеал людини, зовнішні конкретно-історичні умови і внутрішні етнопсихологічні параметри.

Національно-визвольний рух українського козацтва заманіфестував волелюбність українського народу, нескореність національного духу, найвищий злет виховного ідеалу, зорієнтованого на формування національно свідомого громадянина, благородного козака - лицаря, будівника й захисника незалежної держави.

Образ козака в традиційному світогляді українців ділиться на два підобрази. Перший стереотип відображається в оповідальному фольклорі. Це образ козака-характерника. Практично всі історичні особи оповідального фольклору несуть на собі відбиток "культурного героя". Це виявляється, як правило, в надприродному геройстві: "Стануть було отут, на Орловій балці, а против них двадцять повків вийдуть. Ті повки самі себе поріжуть, кров тектиме по череву коням, а запорожцям і байдуже: стоять та сміються... а це від того, що вони знаючий народ були. На своїй землі їх ніхто не міг узяти... вони могли руками ядра ловити, кулі давити та назад на ворога кидати". А Сірко "такий сильний був, що його хто шаблею ударить по руці, так і кожі не розруба - тільки синє буде... Уже татари які против нього були, так нічого не зробили. Вони його шайтаном так і прозвали"¹⁰. Або: "От які багатирі були - земля не держала!... У нього, у того запорожця, сім пудів голова!... А вуса в нього такі, що як візьме, було, він їх у руки та як розправе одного туди, а другого сюди, то і в двері не влізе, хоч би ті двері були такі, що через них і тройка коней з повозкою проскочить"¹¹. Геройство козаків прослідковується і в мшних жанрах фольклору: "Не той козак, що за водою пливе, а той, що проти води", "Козача потилиця панам-ляхам не

хилиться" і т.д.

Стереотип козака-характерника тяжіє до архаїчної версії культурного героя. У цьому стереотипі посилюються лицарські атрибути і водночас послаблюється акцент на прив'язаності героя до родової спільноти. Крім того, для етнічного героя, козака-характерника, неактуальна ідея продовження роду. В народних переказах відсутні "сімейні" мотиви. У цьому можна бачити вплив епохи: українське традиційне суспільство в козацький період історії відчувало смак пріоритетності громадського над приватно-сімейним, і насамперед, це стосується козацького стану.

Про другий стереотип козацької доби - лицаря-страдника - канадська дослідниця Н.Кононенко зазначає: "Страждання набирає в думках високого релігійного звучання... Страждання для українців - шлях до морального очищення..."¹². Наприклад, возвеличення смерті в бою (значимість власної смерті та її святості), оспівування подвигу є універсальним мотивом воєнного епосу чи поезії, корені яких можна шукати в давніх часах. Дума про козака Голоту, сюжет якої побудований виключно на поєдинкові козака з татариним, перегукується із сюжетом літописного двобою з печенігами під Переяславом. Вислів "шапка-бирка - зверху дірка" з думи про Голоту дає підстави зробити висновок: в системі цінностей цього типу козака головне - не одяг, а суть, - у даному випадку військова вправність, перемога у бою, служіння народу.

Таким чином, український етнічний герой другого типу як етнопсихологічна категорія "ідеальний образ себе", реалізується через стабільну, регулярно повторювану в усіх сюжетах модель життєвого шляху, долі героя за принципом "через випробовування до спасіння". Отже, витворюється стереотип ідеального героя, етнічного героя, який став базою для типу національного героя.

Два стереотипи етнічного героя реалізуються на пізніших етапах розвитку народної і професійної культури, зокрема: перший тип - в "Енеїді" І.Котляревського, у творах М.Гоголя і т.п.; другий тип стає ґрунтом для витворення стереотипу національного героя, обов'язковою рисою якого є страдництво (від Т.Шевченка до В.Чорновола).

Як бачимо, етнічний герой набирає рис національного героя, якому притаманні державотворчі, національні ідеї і харизма національного лідера, що, згодом, і стає уособленням виховного ідеалу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. - К., 1997. - С. 139;
2. Ушинський К. Про народність у громадському вихованні. - К., 1983. - Т.1. - С. 89, 102;
3. Коломієць М.П., Молодова Л.В. Словник іншомовних слів. - К., 1998. - С. 34;
4. Мелетинський Е. Культурний герой // Мифы народов мира. - М., 1988. - Т.2. - С. 25;
5. Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. - К., 2000;
6. Українські народні казки. - К., 1989. - С. 132;
7. Там само. - С. 207-208;
8. Руденко Ю.Д. Молоді - лицарську духовність // Педагогіка і психологія-1995. - № 3. - С. 128;
9. Ващенко Г. Виховний ідеал // Полтавський вісник. - 1994. - Т.1. - С. 14;
10. Легенди та перекази. - К., 1990. - С. 189;
11. Там само. - С. 189;
12. Кононенко Н. Епос та плач: про витоки української думи // Родовід. - 1993.- №6. - С. 29.

В. К. Лебедев

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК АНСАМБЛЕВОЇ ГРИ НА НАРОДНИХ ІНСТРУМЕНТАХ В УКРАЇНІ

Ансамбль - це невелика група музикантів (співаків) від двох до десяти, які спільно виконують музичний твір. В наш час ансамблем називають і великі творчі колективи, які об'єднують в собі хор, оркестр, балет (наприклад, Народний хор ім. Г.Верьовки, військові ансамблі пісні та танцю).

Зачатками перших оркестрів та ансамблів на території України можна вважати скомороші ансамблі та військову музику. Основу ансамблів скоморохів склали переважно